

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Марина Черкашина,

*аспірантка кафедри екологічного права
Національної юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Проголосивши певні права для своїх громадян та зафіксувавши їх в Конституції України (статті 8, 13, 14, 16, 50 та ін.), держава повинна нести відповідальність за невиконання прийнятих на себе обов'язків. Практична цінність будь-якого суб'єктивного права полягає у перетворенні на реальність можливостей, визначених нормами права. А для того, щоб забезпечити розкриття внутрішнього змісту можливостей, необхідно мати гарантії, що дозволяють ці можливості реалізовувати та захищати. Щоб екологічні права не лишалися декларативними, а наповнювалися змістом, особливої актуальності набуває забезпечення правових гарантій.

Юридичні гарантії прав і свобод людини та громадянина у сфері екології повинні встановлюватися державою в Конституції України, в екологічному законодавстві. Їх мета – реально забезпечити правовими засобами максимальне здійснення, охорону та захист екологічних прав та свобод громадян, а також створення найсприятливіших умов, за яких закріплені у Конституції України екологічний статус людини та громадянина став би юридичним та фактичним соціальним положенням кожної особи. Проте екологічне законодавство України недостатньо чітко регламентує юридичні гарантії реалізації, охорони та захисту екологічних прав. Це зумовлює необхідність поглибленого аналізу правових гарантій у сфері екології, які містяться в законодавстві, що у свою чергу, дозволить виділити та закріпити загальні правові гарантії екологічних прав громадян в окремому нормативному акті.

З урахуванням визначення поняття правових гарантій, яке міститься у загальній теорії права [1, с. 87; 2, с. 400; 3, с. 453; 4], у сфері екології їх можна позначити як закріплені в правових актах правові засоби, що забезпечують реалізацію, охорону та захист екологічних прав і свобод людини та громадянина.

Кожне право може бути здійснено за наявності певних обов'язків інших суб'єктів, закріплених у правових нормах. Такі обов'язки покладено на державу та її органи, громадян та інших осіб. Таким чином, можна стверджувати, що правові гарантії екологічних прав гро-

мадян – це юридично встановлені державою чи її органами засоби, забезпечені рівними умовами реалізації, охорони та захисту екологічних прав громадян та необхідні для того, щоб кожна людина могла ними скористатися.

Проблема класифікації правових гарантій у сфері екології має важливе теоретичне та практичне значення, зумовлене вивченням та дослідженням класифікації правових гарантій, її критеріїв поділу на види, а також можливістю розроблення нових та вдосконалення існуючих правових гарантій з метою підвищення їх ефективності.

Правильний вибір класифікаційних критеріїв має велике значення для здійснення поділу правових гарантій у сфері екології, їх наукового вивчення, внесення рекомендаційних пропозицій щодо вдосконалення існуючих правових гарантій з урахуванням їх аналізу, а також розроблення принципово нових правових гарантій, які не знайшли свого відображення в екологічному законодавстві.

Доцільно запропонувати такі засади для класифікації правових гарантій у сфері екології:

- **за видом природного об'єкта:** виділяються правові гарантії, які забезпечують правовідносини, що виникають у зв'язку з володінням, користуванням чи розпорядженням земельними, водними ресурсами, надрами, рослинним та тваринним світом, атмосферним повітрям та ін. з урахуванням їх специфічних особливостей;

- **за суб'єктом,** що наділений певними правами та обов'язками, можна виділити *правові гарантії фізичних та юридичних осіб* як основних суб'єктів, включаючи іноземних фізичних та юридичних осіб, а також державу, територіальні громади, громадські та релігійні організації;

- **за функціональним призначенням** правових гарантій у сфері екології доцільно класифікувати на правові гарантії *реалізації, охорони та захисту* екологічних прав та свобод громадян.

Реалізація права в літературі розглядається як здійснення юридично закріплених та гарантованих державою можливостей, запровадження їх в життя у діяльності людей та їх органі-

зацій [3, с. 376; 5, с. 129; 6; 7; 8, с. 176; 9, с. 303]. Отже, правові гарантії реалізації екологічного права – це сукупність юридичних форм, здатних забезпечити користування, дотримання та неухильне виконання, а також правильне застосування екологічних норм, які забезпечують здійснення екологічних прав громадян.

Конституція України встановила низку демократичних та концептуально важливих положень, що стосуються охорони навколишнього природного середовища, закріпила основні екологічні права, які належать до категорії невід'ємних, природних прав людини. Право на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище є основним загальнолюдським, фундаментальним правом. Воно тісно пов'язане з правом людини на життя та охорону здоров'я. Всі інші екологічні права громадян пов'язані з його реалізацією та спрямовані на його забезпечення чи захист.

У ст. 3 Конституції людини, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Життя та здоров'я людини безпосередньо залежить від стану навколишнього природного середовища. Поняття безпеки у широкому аспекті охоплює поряд з іншими її екологічну безпеку. Тому охорона навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки пов'язані з найвищими соціальними цінностями.

Відповідно до ст. 13 Конституції України всі природні ресурси в межах території України, її континентального шельфу та виключної морської (економічної) зони є об'єктами права власності українського народу. Від імені народу повноваження власника здійснюються органами державної влади та місцевого самоврядування. Кожен громадянин має право користуватися об'єктами природи згідно із законом. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині та суспільству. Це означає, що народ, а також органи державної влади та місцевого самоврядування повинні забезпечити таке використання природних об'єктів, яке б не шкодило людині та суспільству.

Викладене дозволяє стверджувати, що екологічні права можуть безпосередньо виступати як засоби, які забезпечують реалізацію, охорону та захист, тобто як правові гарантії. Наприклад, правом на екологічну інформацію гарантуються інші екологічні права громадян, а саме: право на участь у проведенні громадської екологічної експертизи, право на об'єднання в громадські природоохоронні формування з метою здійснення громадського екологічного контролю.

Інші екологічні права громадян (право вимагати надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього сре-

довища та заходи з її охорони; право на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю чи майну людини екологічними правопорушеннями), по суті, є різновидами гарантій, які забезпечують реалізацію права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище.

Як гарантію права на вірогідну інформацію про стан навколишнього середовища можна розглядати положення ст. 50 Конституції України про те, що «кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена»; положення про адміністративну відповідальність осіб за відмову від надання або несвоєчасне надання за запитом повної та вірогідної екологічної інформації, передбаченої законодавством (ст. 91⁴ Кодексу України про адміністративні правопорушення); положення про кримінальну відповідальність за приховування або умисне перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238 Кримінального кодексу України).

Гарантуючи судовий захист прав і свобод людини та громадянина, Конституція України встановлює, що кожен має право захищати свої права та свободи всіма засобами, які не заборонені законом. При цьому шкідливо, що можуть бути оскаржені до суду не тільки неконституційні рішення та дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань та посадовців осіб, а й бездіяльність цих органів та осіб. Конституція України передбачає такі гарантії, як: право на оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадовців і службовців осіб (ст. 55); право на правову допомогу, яке означає, що кожен є вільним у виборі захисника своїх прав та свобод; у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безкоштовно (ст. 59).

За метою використання правові гарантії у сфері екології доцільно класифікувати на:

- **превентивні правові гарантії**, – спрямовані на попередження правопорушення, а саме: обмеження, тимчасова заборона, зупинення діяльності, яка порушує законодавство про охорону навколишнього природного середовища;
- **притягуючі гарантії**, що забезпечують усунення виявлених правопорушень;
- **відновлюючі гарантії**, спрямовані на усунення чи відшкодування негативних наслідків правопорушення. До даного виду правових гарантій відносяться: відновлення порушеного права, повернення законним власником самовільно зайнятих природних об'єктів; стягнення збитків з винної, а також з невинної особи в установленні законодавством випадках;

• *штрафні*, спрямовані на реалізацію юридичної відповідальності. У даному випадку правовою гарантією виступає юридична відповідальність, яка полягає у застосуванні заходів державного впливу до особи за протиправну поведінку, що виявляється у невиконанні чи неналежному виконанні екологічних вимог у процесі здійснення конкретної діяльності. В основу класифікації цієї відповідальності за порушення екологічного законодавства покладено характер санкції, яка застосовується до правопорушника. Згідно із цим критерієм юридична відповідальність поділяється на кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну, для яких визначаються санкції за екологічні правопорушення, а також порядок їх застосування, що має свою специфіку.

За об'ємом регулювання правові гарантії можна класифікувати на загальні, спеціальні, поресурсові.

Загальні правові гарантії спрямовані на забезпечення норм права, які регулюють питання, загальні для всіх видів екологічних відносин.

Екологічне право сформувалося як самостійна галузь права. Але екологічне право поділяється на підгалузі права, складні та прості правові інститути та підінститути, які регулюють відповідні види екологічних правовідносин. Таким чином, можна припустити, що *спеціальні правові гарантії* спрямовані на регулювання загальних питань окремих видів екологічних правовідносин.

Поресурсові правові гарантії – це такі гарантії, які забезпечують реалізацію, охорону та захист прав, що виникають щодо окремих видів природних об'єктів з урахуванням їх специфічних особливостей.

За дією у часі правові гарантії у сфері екології можна поділити на постійні та тимчасові. До *постійних* слід віднести правові гарантії, які існують об'єктивно та діють упродовж невизначеного часу. *Тимчасові* – обмежені строком дії, який необхідний для застосування тієї чи іншої правової гарантії у конкретному випадку (наприклад, строк дії ліцензії).

Особливе значення серед юридичних гарантій мають процесуальні гарантії, тому що процес є формою життя матеріального права. Формально закріплені права і свободи можуть бути реалізовані лише за умови процесуального забезпечення.

Раніше всі гарантії умовно можна було поділити на дві великі групи: *національні* та *міжнародно-правові*. Національна система гарантій забезпечення прав та свобод людини містила такі види гарантій, перелік яких наведено в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища». Проте з прийняттям у 1991 р. Закону України «Про дію міжнародних договорів на території України»,

у 1993 р. Закону України «Про міжнародні договори України», а також Конституції України отримало своє закріплення положення про те, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Отже, правова національна система допускає безпосередню дію належним чином ратифікованих норм міжнародних договорів. Міжнародні договори мають пріоритет перед нормами національного законодавства. У більшості екологічних законів передбачено, що якщо в міжнародному договорі встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені законом, застосовуються правила міжнародного договору. Проте пріоритет національного законодавства полягає в тому, що саме воно забезпечує реальне здійснення та захист основних екологічних прав людини та громадянства, перш за все, юридичними механізмами, що діють у державі. Тому реалізація міжнародно-правових норм найліпшим чином досягається тоді, коли вони імплементації до національного законодавства.

Слід зазначити, що розглянута класифікація не вичерпує всіх можливих шляхів забезпечення правових гарантій у сфері екології. В сучасному екологічному законодавстві суверенної України особлива увага приділяється закріпленню місця та ролі людини в суспільстві та державі. Принципово новим положенням у законодавчій практиці України є те, що на конституційному рівні права та свободи людини, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека визнані найвищою соціальною цінністю. Крім того, права та свободи людини, механізми їх захисту та гарантії визначають зміст і напрям діяльності держави. Забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України є однією з основних екологічних функцій держави та її конституційним обов'язком.

Література

1. Алексеев С. С. Теория права. – М., 1995. – 246 с.
2. *Загальна теорія держави і права* / За ред. М. В. Циві, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришин. – Х., 2002. – 432 с.
3. *Теория государства и права* / Под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. – М., 1997. – 570 с.
4. *Шершеневич Г. Ф.* Общая теория права. – М., 1910.
5. *Рабинович П. М.* Основы общей теории права та держави. – К., 2001. – 176 с.
6. *Решетов Ю. С.* Реализация норм советского права. – М., 1983.
7. *Маликов М. К.* Проблемы реализации права. – Иркутск, 1988.
8. Алексеев С. С. Теория права. – М., 1994. – 224 с.
9. *Лазарев В. В., Литель С. В.* Теория государства и права. – М., 1998. – 449 с.

11
2004

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ГОСПОДАРСТВО і ПРАВО

Щомісячний науково-практичний
господарсько-правовий журнал
видається з 1 січня 1996 р.

ІНСТИТУТ ПРИВАТНОГО ПРАВА
І ПІДПРИЄМНИЦТВА
АПРН УКРАЇНИ

СПІЛКА ЮРИСТІВ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
НАН УКРАЇНИ

Шеф-редактор

МАКАРОВА
Алла Іванівна

Редакційна
колегія:

ХАВРОНЮК
Микола Іванович
головний
науковий
редактор

МЕЛЬНИК
Микола Іванович
заст. головного
наукового
редактора

ВАСИЛИК О.
ДЕМЧЕНКО С.
ЗАБИГАЙЛО В.
ЗАДОЯ А.
ЗАКАЛЮК А.
КУБКО Е.
КУЗНЕЦОВА Н.
МАМУТОВ В.
НАВРОЦЬКИЙ В.
ТКАЧЕНКО Н.
ТОРГАШИН О.
ХМІЛЬ Ф.
ЧЕЧЕТОВА Н.
ШАКУН В.
ШЕГДА А.

ТРОФІМОВ
Сергій Станіславович
радник головного
наукового
редактора

У НОМЕРІ:

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Олександр Торгашин Міжнародний комерційний арбітраж як юрисдикційний орган	3
Альона Степанюк Реформа законодавства у сфері міжнародного приватного права	8
Вікторія Хачатрян Колізійні питання регулювання деліктних відносин у контексті договорів про правову допомогу	11
Жанна Завальна Особливості застави товарів в обороті або у переробці	15
Леонід Лічман Поняття «житло» і його цивільно-правове значення	19
Юлія Ушакова До питання про право колективної власності	23
Лариса Свистун Правове регулювання договору перевезення вантажів автомобільним транспортом в Україні	27
Ірина Безлюдько Правовий статус перевізника за договором перевезення вантажу повітряним транспортом за чинним законодавством України	31
Юлія Зоріна Захист прав споживачів у рекламі	33
Наталья Федосенко К вопросу о предмете договора о предоставлении маркетинговых услуг	37
Марина Мікуліна Щодо правової природи інституту відшкодування шкоди, завданої фізичним і юридичним особам незаконними діями оперативних підрозділів Служби безпеки України	40
Ігор Галахметов Підприємство як об'єкт оренди	42

ТРУДОВЕ ПРАВО

Сергій Сільченко Трудовий договір і трудові правовідносини (до проекту нового Трудового кодексу України)	46
Тетяна Красюк Трудова функція науково-педагогічних працівників	49
Марина Дей Проблеми морального стимулювання робітників як соціально-правового інструменту управління працею	53
Валентина Швайковская Представительство коллективных интересов работников локального нормативно-правового регулирования труда	57

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Тетяна Шкляр Функції сучасної держави: поняття та проблеми класифікації	61
Петро Онопенко Види та зміст правоохоронних функцій держави	66

Валентина Боняк	Освітнянське право: галузь права чи галузь законодавства?	69
Максим Швердін	Прибуткове оподаткування в Радянській Україні в період нової економічної політики: історико-правове дослідження	72
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО		
Ольга Совгіря	Правовий статус парламентської опозиції у Великобританії	77
Марина Черкашина	Поняття та класифікація юридичних гарантій екологічних прав громадян	82
АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО		
Андрій Манжула, Олександр Савченко	Етапи розвитку системи Державної податкової служби України	85
Андрій Любимов	Теоретичний підхід до визначення поняття адміністративного процесу	89
Альона Приступко	Фондовий ринок як об'єкт регулювання фінансового права	92
Микола Старинський	Порівняльний аналіз поняття кредитної установи (банку) в законодавствах Англії, Франції, США	95
ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО		
Наталія Корчак	Принципи інституту антимонopolного регулювання в Україні	98
Олег Загітко, Вікторія Малига	Кооперативи як суб'єкти господарювання	103
Ольга Симсон	Пути совершенствования государственного-правового регулирования инновационной деятельности в Украине	110
Вікторія Кудрявцева	До проблеми кодифікації інвестиційного законодавства України	114
Ельвіра Бекірова	Понятие и сущность лицензирования определенных видов хозяйственной деятельности	117
Борис Шмуклерман	Здійснення концентрації суб'єктів господарювання з попереднім отриманням дозволу	121
Дмитро Милюк	Правове поле зовнішньоекономічної діяльності: реальність, перспективи	125
Борис Шуба	Ответственность участников персональных хозяйственных обществ по обязательствам общества	128
ЕКОНОМІКА		
Надія Гура	Організаційні та правові питання створення і діяльності об'єднань співвласників багатоквартирних будинків	132
Галина П'ятницька	Нові підходи до формування стратегії підприємства в умовах конкуренції	136
Надія Язвінська	Фактори впливу сучасного бізнес-середовища на міжнародну діяльність українських компаній – розробників програмного забезпечення	141
Олеся Олексійчук	Бюджетний контроль в Україні: законодавче, організаційне та статистичне забезпечення	145
МІЖНАРОДНЕ ПРАВО		
Віталій Василевич, Едуард Расюк	Конвенційний механізм протидії транснаціональному незаконному обігу наркотиків	148
КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО		
Костянтин Оробець	Причини та умови злочинності у місяця позбавлення волі	153
Олександр Сапронов	Мета продажу як особливо кваліфікуюча обставина насильницького донорства	157
КРИМІНАЛІСТИКА		
Александр Задорожний	Особенности тактики допроса свидетелей по делам об уклонении от уплаты налогов	161

Рецензія

П. М. Каркач, О. М. Толочко

Історія і сучасність прокуратури України